

Gewoon met elkaar

Leren van een lerend burgerinitiatief in op het Overijsselse platteland

Gewoon met elkaar

Leren van een lerend burgerinitiatief in op het Overijsselse platteland

VERSIE 3

08-12-2020

Gewoon met elkaar

Leren van een lerend burgerinitiatief in op het Overijsselse platteland

Voor:

Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving (OFL), Den Haag

Victoria Dekker, projectleider Oogst van Morgen

Door:

Coöperatie Markelokaal, Markelo

Gerard Hazewinkel en Jan ten Tije, deelnemers Markelokaal

December 2020

Gewoon met elkaar

Leren van een lerend burgerinitiatief in op het Overijsselse platteland

Inhoud

Inleiding

- Vraag
- Leeswijzer

DEEL 1 Aanpak en werkwijze van de Coöperatie Markelokaal tot nu toe.

- 1.1 Waarom, hoe het begon en verder ging (“van zaaien, ontkiemen, naar groeien en bloeien”)
- 1.2 Principes en uitgangspunten
- 1.3 Groeiende gemeenschap
- 1.4 Participatie
  - Inwoners en agrariërs
  - Overheden

DEEL 2 Geleerde lessen

Algemeen

- 2.1 Principes en uitgangspunten
- 2.2 Groeiende gemeenschap
- 2.3 Participatie
  - Inwoners en agrariërs
  - Overheden

DEEL 3 Aanbevelingen

Algemeen

- 3.1 Benaderen van de doelgroepen; inwoners, boeren, middengroep.
- 3.2 Het hanteren van een richtinggevend kompas
- 3.3 De gewenste rol/houding van de lokale overheid, provinciale overheid, rijksoverheid
- 3.4 Welke faciliteiten kunnen helpend zijn om aan te bieden.
- 3.5 Richtinggevende aanbevelingen voor brede toepasbaarheid.

Inleiding

Als onafhankelijk platform brengt het Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving (OFL) de samenwerking tussen rijksoverheid, burgers, bedrijven en andere maatschappelijke organisaties verder. Vooral op onderwerpen die gaan over de fysieke leefomgeving – de omgeving waar we wonen, werken, reizen en recreëren. Vanuit de ondersteuning die het OFL biedt aan initiatieven die kunnen bijdragen aan het activeren van burgers en boeren heeft zij Markelokaal gevraagd om onze ervaringen m.b.t. het activeren van boeren te delen en in een kennisproduct onze aanbevelingen te geven.

Over Markelokaal

Markelokaal is een groep vrijwilligers, die – sinds 2017 - is georganiseerd als coöperatie. We helpen elkaar, anderen en zorgen ook voor onze omgeving. Voor coöperatie Markelokaal is het landschap en de leefomgeving het resultaat van wat de mensen die erin wonen en werken doen. De kwaliteit vinden we erg belangrijk. Niet alleen voor onszelf, voor onze omgeving, maar vooral voor onze kinderen. We hebben daarom vooral zorg voor de natuur, in de ruimste zin van het woord. Zonder de economische realiteit van boeren te negeren proberen we antwoord te vinden op de vraag hoe we ons geld verdienen in en met onze natuurlijke omgeving. We willen samen op zoek naar een duurzame samenleving.

Coöperatie Markelokaal heeft al verschillende activiteiten en projecten uitgevoerd waar mens, natuur en economie een rol spelen. Zo telen wij al meerdere jaren graan op verschillende akkertjes rond Markelo en creëren daarmee naast lokaal voedsel zoals brood en pasta, ook landschaps- en natuurwaarden. Door dat samen te doen versterken we de gemeenschapszin. Hiermee maken we ook verbinding tussen het dorp en het buitengebied.

Over de auteurs

Mede-initiatiefnemers van Markelokaal zijn Gerard Hazewinkel en Jan ten Tije. Jan is daarnaast onder meer deelnemer aan Oogst van Morgen, het leiderschapsnetwerk voor een duurzaam landbouw- en voedselsysteem, en mede-initiatiefnemer van een regiolab in Overijssel. Gerard is bij vele onderwerpen en thema's nauw betrokken en coördineert onder meer een pilot(leer)project Marke(be)loont over gemeenschaps gedreven langjarig landschapsbeheer rond Markelo.

Gewoon met elkaar

Leren van een lerend burgerinitiatief in op het Overijsselse platteland

Vraag

De centrale vraag die het OFL stelde was om de door ons geleerde lessen over het betrekken van boeren te delen. *Welke instrumenten werken wel of niet? Hoe bereik je boeren in een bepaalde context het beste? Welke boeren weet je eigenlijk te betrekken en welke niet? Etc.*

Gevraagd is om daarvoor een kennisproduct op te leveren, waarin in ieder geval staat beschreven:

- De wijze waarop wij ons proces hebben vormgegeven (ontwerpvariabelen) en waarom daarvoor gekozen is;
- De lessen die we hebben geleerd over participatieve democratie en burger/-boerenparticipatie;
- Waarin de overheid moet investeren om de geleerde lessen toe te kunnen passen (in de vorm van een advies).

Andere ondersteunende vragen zijn:

- Wat kunnen we uit ons initiatief leren over kennis, kunde en willen meedoen en denken van burgers/boeren? Waarom doen ze wel/niet mee in ons proces?
- Hoe krijgt de 'middengroep' een stem? Welke rol speelt ons initiatief hierbij?
- Hoe pas je onze vorm van participatie in andere processen in?

In deze notitie gaan wij in op bovenstaande vragen.

Leeswijzer

Deze notitie bestaat uit drie delen:

In **DEEL 1** geven omschrijven wij onze ervaringen in de afgelopen jaren met Markelokaal, waarbij wij ons specifiek richten op zaken als gemeenschapsvorming, de door ons gehanteerde principes en uitgangspunten en die die al dan niet helpend waren en de wijze waarop agrariërs betrokken zijn. In dit deel beschrijven wij ook onze ervaringen met de overheden.

In **DEEL 2** aan wij in op de vraag wat wij op basis van onze ervaringen hebben geleerd.

In **DEEL 3** geven wij tenslotte onze aanbevelingen voor mogelijke succes in de praktijk.

DEEL 1 Aanpak en werkwijze van de Coöperatie Markelokaal tot nu toe.

De wijze waarop wij ons proces hebben vormgegeven (ontwerpvariabelen) en waarom daarvoor gekozen is.

1.1 Waarom, hoe het begon en verder ging

In het gebied rond Markelo leven we met elkaar, boeren, burgers en buitenlui. Als individuen, maar ook als gemeenschap. Het gebied en het landschap daarin is iets van ons gezamenlijk. Mens, natuur en economie komen daarin bij elkaar. We creëren en we genieten van het landschap.

In het landbouw- en voedselsysteem zijn sociale, ecologische en economische aspecten sterk gerelateerd en het resultaat van dit systeem is goed meetbaar en zichtbaar in ons landschap. Om die reden zijn een aantal vrijwilligers (inwoners van het buitengebied van Markelo) 7 jaar geleden begonnen met het met eigen middelen telen van graan op kleine percelen grond rond Markelo. De groep richtte zich niet alleen op het telen, maar ook op het oogsten en afzetten van het graan voor lokale voedselproductie, zoals brood en veevoer. Er werden onderling geen formele afspraken gemaakt de onderlinge samenwerking en de inzet van mens, middelen en grond vond plaats op basis van onderling vertrouwen en inspiratie.

Een van de drijfveren bij veel van de betrokken vrijwilligers was het verlangen en ook de mogelijkheid om zelf invloed uit te oefenen op de (kwaliteit van de) eigen woon- en leefomgeving. Daarnaast waren er verschillende andere drijfveren, die per persoon verschillen.

Onder meer de betrokkenheid bij het landschap, de positieve energie en de onbevangen en open houding die in de groeiende “gemeenschap” van vrijwilligers aanwezig was, leidde ertoe dat de provincie Overijssel/Landschap Overijssel rond 2018 heeft gevraagd om na te denken over een nieuwe vorm van (gesubsidieerd) Langjarig Landschapsbeheer, waarin binnen lokale gemeenschappen meer “eigenaarschap” voor landschap aanwezig is. Voor Markelokaal was dit een kans om haar principes en gedachtegoed verder uit te werken en aan derden kenbaar te maken. Markelokaal heeft in 2019 een bidbook “Marke (be)loont” opgesteld (als één van de 7 bidbooks die in Overijssel zijn opgesteld).

Coöperatief samenwerken o.b.v. van wederkerigheid: met elkaar, én met overheid en markt.

Zoals eerder aangegeven vormen samenwerken en de gemeenschappelijke waarden de kernpunten van Markelokaal. In plaats van een organisatie ziet Markelokaal zichzelf meer als een gemeenschap. Een gemeenschap van mensen die een beweging in gang willen zetten en zich hebben georganiseerd in de vorm van een coöperatie (2017). De coöperatie heeft als doel om samen te werken aan gemeenschappelijke waarden. Dit is in de huidige samenleving, waarin we leven volgens de “regels” van de overheid en de vrije markt, geen vanzelfsprekendheid meer.

Overheden en marktpartijen zijn steeds groter geworden, waarmee de afstand naar burgers en kleine ondernemers is vergroot. Systemen lijken belangrijker geworden dan de mensen. Tegelijkertijd spelen er grote maatschappelijke problemen die moeten worden opgelost. Gepoogd wordt deze op te lossen binnen het systeem van overheid en markt, zoals we dat nu kennen. Mensen (burgers, kleine bedrijven) staan daarbij vaak aan de zijlijn. Als “stemmer”, “inspreker” of “cliënt” mogen zij meepraten. Maar werkelijke invloed lijken zij als individu niet te hebben....

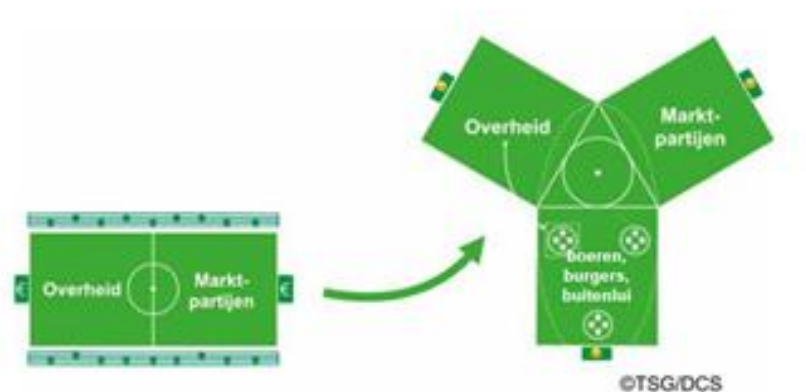
...tenzij zij zich organiseren. Zodanig organiseren dat zij in een nieuw speelveld met nieuwe spelregels invloed kunnen uitoefenen op de samenleving, de eigen leefomgeving en de aarde als geheel. De mensen van Markelokaal geloven dat zij door de krachten te bundelen daadwerkelijk een bijdrage kunnen leveren aan het oplossen van grote maatschappelijke opgaven. Niet door actie te voeren, maar gewoon door te doen en samen te werken. We streven ernaar om diensten en producten met elkaar te delen en te ruilen. Uiteraard niet alleen op een eiland, ook met markt en overheid maken we afspraken en wisselen we uit.

Gewoon met elkaar

Leren van een lerend burgerinitiatief in op het Overijsselse platteland

Om in het nieuwe speelveld (dat in de toekomst ontstaat) ook daadwerkelijk “aanspelbaar” te zijn is een juridische rechtsvorm noodzakelijk. Markelokaal heeft gekozen voor de vorm van coöperatie (opgericht 2017), omdat deze vorm uitgaat van samenwerking door leden. De coöperatie kan afspraken maken met overheden en marktpartijen. De individuele leden hebben stemrecht. Hierdoor is er meer (onderlinge) binding en sprake van een (nieuwe) vorm van democratie.

Ook in het kader van landschapsbeheer kunnen coöperatief georganiseerde burgers, agrariërs en kleine bedrijven een goede rol spelen. De kunst is daarbij uit te gaan van de energie en betrokkenheid vanuit de gemeenschap en deze optimaal te benutten. Dit vormt samen met de expertise, kennis en middelen van bestaande overheden, marktpartijen en organisaties de basis. In onderstaand figuur is geschematiseerd aangegeven naar welk type samenleving kan worden bewogen. In het linker plaatje is het huidige speelveld te zien. Overheid en markt zijn dominant. Kostenreductie en winstmaximalisatie lijken het doel te zijn; burgers staan aan de zijlijn. In het rechter plaatje zijn burgers en kleine bedrijven georganiseerd en spelen zij serieus mee. Andere waarden, zoals geluk, welzijn, gezondheid en duurzaamheid zijn de doelen die worden nagestreefd.

Figuur 1: veranderend speelveld (Bron: Bidboek Marke (be)loont door Coöperatie Markelokaal (vrij naar en met toestemming van De Coöperatieve Samenleving)

Het effect van de werkwijze van Markelokaal gaat verder dan alleen het praktisch uitvoeren van beheer van ons mooie Markelose landschap. De activiteiten brengen ook veranderingen in de samenleving en milieu teweeg. Het principe van People, Planet en Profit is de basis van dit alles; een wereld waarin we zorgdragen voor elkaar, zorgvuldig omgaan met de aarde, kennis vergroten en elkaars krachten benutten.

Dit is dus meer dan economie en euro's alleen. In het kader van langjarig landschapsbeheer hebben we waarden geformuleerd die een bredere impact van activiteiten toont. Deze waarden willen we inzichtelijk en meetbaar maken door regelmatig te laten zien wat het effect is wat we doen.

1.2 Principes en uitgangspunten

De aanpak van de Coöperatie Markelokaal

Waarden van het landschap

Landschap heeft waarde, daar zijn we het allemaal over eens. Maar hoe maak je die waarde ook tastbaar? En nog een stap verder, hoe kun je deze niet-financiële waarden laten rouleren in een economisch systeem? Met deze pilot proberen we hier uitvoering aan te geven. Ons uitgangspunt is een circulaire economie waarin de mens (People), de aarde (Planet) en economie (Profit) in balans zijn (het algemeen aanvaarde PPP-concept).

Gewoon met elkaar

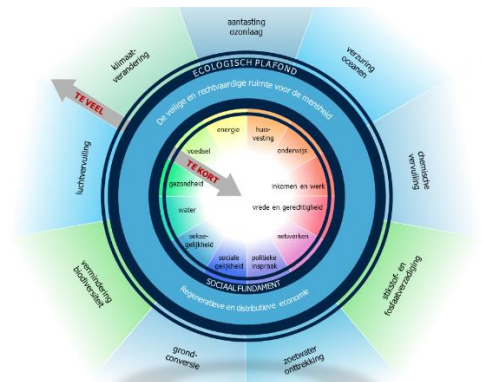
Leren van een lerend burgerinitiatief in op het Overijsselse platteland

	<p>De <i>mens</i> is steeds meer ruimte gaan innemen op aarde. Niet letterlijk, maar wel door de activiteiten die ze doet. Het domesticeren van dieren, het ingebruik nemen van land voor productie, het oogsten uit de natuur voor brandstof etc.</p> <p>Maar de mens wil ook leven en heeft recht op een bestaansrecht. Het voorzien in basisbehoeften (o.a. voedsel, woning, water, school) is dan ook uitgangspunt. Deze moeten we creëren en beschermen, niet alleen voor onszelf, ook voor onze omgeving.</p>
	<p>De <i>aarde</i> is een breed begrip. Natuur, mens en dier leven op aarde. Ze maken er gebruik van, leveren er aan terug, dragen er zorg voor en putten hem uit.</p> <p>Het ecologische systeem is echter niet verweven in het economische systeem. Dit betekent dat we de aarde uitputten (bv de bodem), zonder daar iets tegenover te zetten. Als we dat blijven doen heeft dat onomkeerbare gevolgen. Het beschermen van het ecologisch plafond is onze plicht.</p>
	<p>De <i>economie</i> zorgt voor geldstromen, werkgelegenheid, uitwisseling van goederen en diensten etc. Geld is hierin veelal de 'smeerolie'. Maar niet alles van waarde is in geld uit te drukken. En toch lijkt dat nu het enige meetbare te zijn. En de input op basis waarvan de meeste keuzes worden gemaakt. Het is onze uitdaging om niet-economische waarden in het economische systeem te verwerken, zodat people en planet niet ondergesneeuwd raken door de profit.</p>

Het donutmodel als inspiratiebron

Wij werken graag samen met bewoners, bedrijven en overheden aan een nieuwe "landschapseconomie". Daarbij zijn wij geïnspireerd door het gedachtegoed van Kate Raworth's "donut-economie". Niet onbegrensd groeien, maar doorlopend rekening houden met grenzen, zodat de aarde (ecologie) en wijzelf (mensen) nu en later niet door ons handelen worden benadeeld.

In het donut-model komen sociale en ecologische vraagstukken samen in een nieuw economisch systeem. Werken aan gemeenschappelijke waarden, zoals een schone aarde en een goede gezondheid voor iedereen, zijn in dit nieuwe economische systeem belangrijker dan (financiële) winsten voor individuen ten koste van de aarde en anderen. We komen alleen tot een nieuw systeem wanneer we dit zelf willen en hier ook naar handelen. Dat vraagt om een andere aanpak dan we gewend zijn en om voorbeelden waarmee we kunnen laten zien hoe het anders kan en welke andere waarden dit oplevert.

"Think Global, act local": bijdrage duurzame ontwikkelingsdoelen Verenigde Naties

Waar we met bovenstaand model proberen het abstracte terug te brengen naar lokaal niveau, willen we zeker niet de indruk wekken dat we ons afsluiten van de wereld om ons heen. Het is een gezamenlijke opgave om een eind te maken aan armoede, ongelijkheid, klimaatverandering, verontreinigingen en uitputting van de aarde. De Verenigde Naties hebben voor 2030 duurzame ontwikkelingsdoelen vastgesteld, ook wel Sustainable Development Goals

Gewoon met elkaar

Leren van een lerend burgerinitiatief in op het Overijsselse platteland

(SDG's). Deze doelen zijn internationaal erkend en worden bij communicatie over duurzaamheid gebruikt door bedrijven, overheden en organisaties.

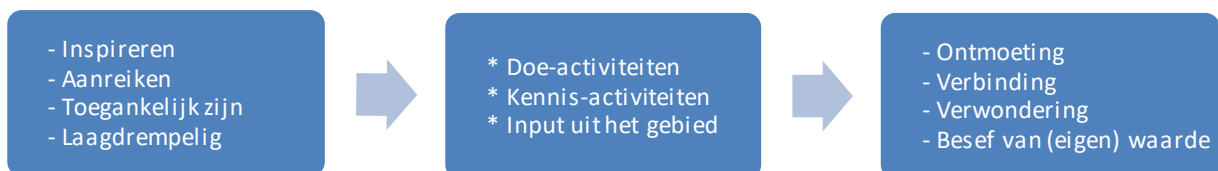
1.3 Groeiende gemeenschap

Hoe betrekken we Markeloërs bij langjarig landschapsbeheer?

Een model ontwikkelen om met de gemeenschap zorg te dragen voor het lokale landschap is één, maar het valt of staat bij de mensen, organisaties en bedrijven die dit model gaan uitdragen en uitvoeren. De neiging is om dan meteen te streven naar een stevige basis, waarmee continuïteit wordt gewaarborgd en efficiënt kan worden gewerkt. Maar daar gaan een aantal belangrijke stappen aan vooraf. Want hoe kom je daar met elkaar? En hoe betrek je de mensen in het gebied hierbij (leervraag 2)?

Het landschap ontmoeten

Ieder mens ervaart het landschap vanuit zijn of haar eigen perspectief. Om mensen mee te nemen in onze gedachtegang willen we ze het landschap laten ontmoeten:

Doe-activiteiten: Het landschap zien: app ontwikkelen waarin men landschapselementen in eigen omgeving in kan tekenen;
Het landschap proeven: diner met lokaal geteeld voedsel, broodbakken van in Markelo geteeld graan;
Het landschap ervaren: bloemenweide inzaaien, lokale wandelroute etc..

Kennis-activiteiten: Thematische lezingen: de waarde van landschap, samenwerken in een coöperatie, kringloop van stoffen in eigen gebied etc.;
Verdiepende colleges: graanteelt, bloemenweide en de bij etc.

Input uit het gebied:

Periodiek inloopspreekuur op vaste locatie in het gebied om mensen de gelegenheid te bieden informatie aan te reiken en/of mogelijke eigen waarde voor de coöperatie te formuleren;

Buurtschappenoverleg: wat leeft er in de buurt?

Ontmoeting van organisaties, investeerders, ondernemers en instellingen: wat vinden we met elkaar belangrijk, wat hebben we zelf in huis en hoe kunnen we elkaar met onze waarden versterken?

1.4 Participatie

Onderling vertrouwen gemeenschap kost tijd. Een samenleving verandert, maar niet iedereen kan daarin mee, wil daarin mee en heeft daarin hetzelfde tempo.

Inwoners

Kan Markelokaal zich ontwikkelen naar een betrouwbare gebiedspartner?

Coöperatie Markelokaal is nog in ontwikkeling. Momenteel zijn er ongeveer 20 tot 30 mensen bij Markelokaal betrokken. Zij leveren allerlei inbreng, zoals het uitvoeren van werkzaamheden op het land, achter de computer en/of het beschikbaar stellen van grond. Er is een bestuur en er zijn aspirant leden. Dit in afwachting van de invulling die aan het lidmaatschap wordt gegeven.

Kan Markelokaal een rol vervullen bij langjarig landschapsbeheer?

Zonder de betrokkenheid van grondeigenaren is er geen gemeenschappelijk landschapsbeheer mogelijk. De coöperatie streeft **gedeeld eigenaarschap** na. Dit houdt in dat de ondergrond uiteraard in eigendom blijft van de grondeigenaar, maar dat de gemeenschap meehelpt om het land(schap) te verzorgen en in sommige gevallen de eigenaar daarmee te helpen. Wij vinden het dan ook belangrijk dat de lokale agrarische gemeenschap, landgoederen en terrein behorende organisaties zich in dit geheel betrokken voelen. De coöperatie kan in onze ogen haar rol goed vervullen wanneer binnen de gemeenschap het gedeelde eigenaarschap wordt omarmd.

Kan Markelokaal dit allemaal alleen?

Niet alles kan en moet door “het gebied”, de coöperatie, worden opgepakt. Er zijn werkzaamheden die Markelokaal niet kan uitvoeren. Bijvoorbeeld door het ontbreken van personele capaciteit, kennis of geld. Wij zien daar een rol weggelegd voor bestaande organisaties op het gebied van agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Zij hebben veldmedewerkers met ecologische- en landschapskennis rondlopen en ervaring met het afsluiten van beheercontracten en het delen van kennis m.b.t. het beheer. Wij denken dan aan bijvoorbeeld Landschap Overijssel, Agrarisch collectief Midden Overijssel en ANV “Hooitwark”. De praktische uitvoering van beheeractiviteiten vinden wat ons betreft zoveel mogelijk plaats door inwoners en bedrijven uit het gebied zelf.

Kan Markelokaal zich al lerende verantwoorden?

Het sociale netwerk en de onderlinge betrokkenheid vormen een zacht “correctiesysteem”. Mensen spreken elkaar aan en helpen elkaar. Wanneer werkzaamheden nodig zijn, worden deze georganiseerd. Hetzij door inzet van vrijwilligers, hetzij door inzet van (lokale) marktpartijen. Toezicht en handhaving door de overheid is anders georganiseerd. Dit vindt nu gezamenlijk plaats in de coöperatieve gemeenschap.

Samenwerking en rolverdeling

In de provincie Overijssel is Markelokaal zeker niet de enige die zich bezighoudt met zorg voor het landschap. Het Groenloket geeft een overzicht van alle organisaties, verenigingen, stichtingen etc. die zich, op wat voor manier dan ook, bezighouden met ‘groen’ in Overijssel. Dit gaat over stad, dorp en platteland; en van uitvoerend tot faciliterend en het geven van educatie.

Met zoveel aanbod is het goed om de vraag te stellen: wat voegt de werkwijze van Markelokaal toe aan alle activiteiten en initiatieven die er al zijn? Met andere woorden: wat is onze meerwaarde?

Wij vinden dat we werkzaamheden niet dubbel moeten gaan doen en krachten moeten benutten. Elke organisatie moet doen waar zij sterk in is en samen bereiken we het beste resultaat. Hoe dat in de praktijk vorm kan krijgen zal verkend moeten worden met de betreffende partijen. Wanneer wij kijken naar onszelf, dan zien wij onze meerwaarde door het:

- Verbinden van sociale, ecologische en economische waarden: deze werelden zijn nu nog vaak van elkaar gescheiden. We zijn het er allemaal over eens dat economie om meer draait dan alleen geld, maar bij het begroten worden toch alleen de kosten die we daadwerkelijk op euro’s kunnen zetten meegenomen;
- Het invulling geven aan lokale organisatiekracht: voor en door elkaar;
- Bieden van een kapstok die integraliteit en flexibiliteit mogelijk maakt: aan ons model zit geen label; uiteenlopende projecten/thema’s kunnen aan de ‘kapstok’ van Markelokaal worden opgehangen;
- Direct koppeling van bureauwerk én praktijk;
- Het op gang brengen en houden van een beweging: we hebben wel een globaal doel voor ogen, maar behouden ruimte om vanuit observatie mee te kunnen bewegen met de praktijk. Dit

Gewoon met elkaar

Leren van een lerend burgerinitiatief in op het Overijsselse platteland

vraagt van overheden en andere organisaties waarmee we samenwerken flexibiliteit, wat neerkomt op het deels durven loslaten van lineair denken in doelen en resultaten;

- Creëren van waarden en deze lokaal laten rouleren: door eigen inzet en inbreng worden er binnen ons gebied waarden gecreëerd, welke vervolgens ook weer in het gebied worden geïnvesteerd. Hierbij bouwen we aan onze eigen leefomgeving, leefgemeenschap en benutten we de krachten van onze lokale economie.

Er liggen veel kansen om op gebiedsniveau samen te werken met partijen die zich inzetten voor het landschap. Markelokaal wil meebewegen met wat er in de praktijk gebeurt en welke thema's daar aandacht vragen. Dit betekent dat we naast de samenwerking met partijen voor het landschap ook koppelkansen zien met partijen die actief zijn met andere thema's, zoals duurzame energie, welzijn & gezondheid en kringlooplandbouw. Juist door deze nieuwe verbindingen te maken komen we verder met elkaar.

Agrariërs-burgers

Een gebied bindt zou je in eerste instantie verwachten. In zekere zin is dat ook zo. Echter doordat boeren, naast dorpsgenoten ook agrarische ondernemers zijn en niet produceren voor de lokale markt, maar voor de wereldmarkt, is dit ook weer niet zo. Het ontbreken van een lokaal georganiseerde voedselketen/ lokale afzetmarkt draagt ertoe bij dat er minder binding is tussen de boer en de burger in het gebied. In ieder geval de economische (ver)binding ontbreekt. De sociale verbinding is er wel. Het opzetten van een lokale voedselketen draagt bij aan het (herstel) van de economische verbinding. Landschap (inspiratie) en daarmee verband houdende ecologische aspecten verbinden eveneens. De (internationale) economische krachten zijn echter dermate groot dat deze laatste onder druk staan.

Onderling wantrouwen en beeldvorming ten opzichte van elkaar is vooral iets dat in algemene zin bestaat. O.a. ontstaan en versterkt door (sociale) media. Dit beeld met vooroordelen ten opzichte van elkaar kunnen zelfs bij persoonlijke contacten een rol spelen. Anderzijds is het persoonlijk contact ook de sleutel om dit weg te nemen.

Overheden

Door het schrijven van een bidbook heeft de Coöperatie Markelokaal een antwoord gegeven op de vraag op welke manier zij een alternatief kan bieden voor de 'Groene en Blauwe Diensten' regeling. We hebben beschreven hoe we de verantwoordelijkheid op lokaalniveau gestalte kunnen geven. Daarbij kregen we **beperkte** ondersteuning van provincie en gemeente d.m.v.:

- Geld (cofinanciering)
- Ondersteuning in kennis en uitvoering
- Kennisdeling in kenniskringen
- Communicatie

Het viel tegen welke directe structurele belangstelling er uiteindelijk was vanuit de gemeente. Wel kregen we inhoudelijke ondersteuning van de landschapscoördinator van Landschap Overijssel. Deze inzet werd betaald door de gemeente. Ook een geringe bijdrage in de uitvoeringskosten.

Huidige bijdragen voor de activiteiten van de Coöperatie Markelokaal:

Gemeenschap	87,0 %
Provincie	8,5 %
Gemeente	3,3%
Marktpartijen	0,4%

DEEL 2 Geleerde lessen

In dit deel beschrijven we de lessen die we hebben geleerd over participatieve democratie en burger/-boerenparticipatie. We gaan in op de volgende vragen:

- Wat kunnen we uit ons initiatief leren over kennis, kunde en willen meedoen en denken van burgers/boeren? Waarom doen ze wel/niet mee in ons proces?
- Hoe krijgt de 'middengroep' een stem? Welke rol speelt ons initiatief hierbij?
- Hoe pas je onze vorm van participatie in andere processen in?

Algemeen

Of mensen zich aansluiten bij of meedoen aan een initiatief of veranderingsproces, dat bijdraagt aan de verbetering/verandering van de eigen woon- en leefomgeving, hangt van veel verschillende factoren af. Datzelfde geldt ook voor de vraag of organisaties (overheden en marktpartijen) meedoen of ondersteuning geven. Er speelt van alles mee: cultuur, sociale, economische en bestuurlijke systemen, fysieke en economische mogelijkheden, et cetera. Wat wij geleerd hebben is dat **MET ELKAAR DROMEN, INSPIREREN EN REALISEREN** een factor van betekenis is. **Door daarvoor ruimte en mogelijkheden te creëren kan een inspirerende verandering in gang worden gezet.**

Wij zijn hiermee begonnen met een klein initiatief. Op een "organische" wijze, zonder vooropgezet plan (van aanpak) en in eerste instantie zonder ondersteuning door overheid of marktpartijen.

Gewoon met elkaar. Dit organische proces gaat in de praktijk met vallen en opstaan. Successen en teleurstellingen wisselen elkaar af, net als vasthouden en loslaten. Daarvan lerende wordt een volgende stap gezet. Oude ideeën vervagen of worden geherdefinieerd en er ontstaan nieuwe ideeën. Elke stap is goed, want niemand rekent af. Een organisch proces dat je samen doorloopt beweegt zich geleidelijk van globaal naar specifiek.

Naarmate de groep groter wordt, de activiteiten omvangrijker en concreter en de rol van overheden en marktpartijen groter wordt, begint de volhoudbaarheid van het initiatief en het proces onder druk te komen. Wij hebben gemerkt dat bij toenemende complexiteit het gevaar dreigt dat :

- Deelnemers afhaken
- Overheden niet (mee((r)) willen meedoen
- Overheden het initiatief/ proces willen "overnemen" of "sturen", door afrekenbare doelen te stellen of overijverig "verbinden aan andere beleidsdoelen en processen".
- Het initiatief "geprofessionaliseerd" en "gestructureerd" gaat worden, waardoor het proces niet meer organisch verloopt en er minder ruimte voor inspiratie is
- De focus eenzijdig komt te liggen op theorie, of juist alleen praktijk
- Het initiatief/ proces stopt

Wij hebben geleerd dat het desondanks toch mogelijk is om een succesvol door te gaan. Door te gaan met elkaar, boeren, burgers en buitenlui en doorgaan in samenwerking met overheden en markt. De (succes)factoren waarvan wij hebben geleerd dat die belangrijk stellen wij hieronder aan de orde.

2.1 Principes en uitgangspunten

Voor een goede samenwerking tussen burgers onderling (ongeacht achtergrond, wel of niet boer, etc.) en tussen burgers en overheden (en/of marktpartijen) is het van belang dat daarin een aantal gedeelde principes en uitgangspunten worden gehanteerd. Principes en uitgangspunten die gedeeld worden en waar aan elkaar op wordt gewezen.

Toen het initiatief nog klein was, met een beperkt aantal mensen, waren deze principes en uitgangspunten ook al belangrijk. Ze waren min of meer vanzelfsprekend, maar werden ook wel expliciet benoemd. Naarmate de groep groter werd en ook overheden samenwerkingspartners

werden, bleken onze principes en uitgangspunten minder vanzelfsprekend te worden en werd het steeds belangrijker hierover expliciet uitspraken te doen.

Wij hebben bij onze werkwijze enkele belangrijke uitgangspunten gehanteerd.

Samen verantwoordelijkheid nemen

Ongeacht de grootte van de vraag/opgave waaraan gewerkt wordt is het altijd samen. We leggen de verantwoordelijkheid niet bij een ander of elders of alleen bij onszelf, maar we doen het samen. Dit ongeacht de verhoudingen in economische of sociale zin en ook ongeacht de plek die je inneemt in het (landbouw- en voedsel) systeem of de rol die je hebt vanuit welke hoedanigheid dan ook.

Natuurlijke omgeving naar waarde waarderen

Onze natuurlijke omgeving is een common. Iets waar we allemaal in meer of mindere mate gebruik van maken en afhankelijk van zijn. De natuur helpt ons – bijna vanzelfsprekend - nu in onze behoeftes te voorzien (onder meer in economische zin). We willen ook graag dat dit voor onze kinderen en kleinkinderen ook het geval is. Dit geldt voor iedereen, boer en burger. Gebleken is dat deze gedeelde wens bindt. Het hanteren van het principe dat de natuurlijke omgeving naar waarde wordt gewaardeerd helpt.

Besef onderdeel te zijn van een groter geheel

Het eigen erf moet het begin zijn van ons bewustzijn dat we niet alleen op de aarde zijn en kunnen bepalen wat de norm is. Vooral dat besef invloed te hebben op het grotere geheel brengen we voortdurend onder de aandacht. Daarom betrekken we erven in samenhangende buurten en gebruiken we het principe van People-Planet-Profit om de complexe wereld begrijpelijk voor het voetlicht te brengen. Daarnaast leggen we ook voortdurend een link naar de opgave die de Verenigde Naties heeft geformuleerd in de 17 SDG's. Het is verrassend te zien dat wij op lokaal niveau daar een opdracht kunnen vervullen.

Hanteren van een kompas door het benoemen van richtinggevende kaders.

Bij het zoeken naar samenhang en naar gemeenschappelijke belangen helpen handvatten te benoemen die ons op het spoor houden van ontwikkeling. Deze bakens brengen orde en gerichtheid in de zoektocht om samen het goede te doen in deze ingewikkelde samenleving. De bakens die we nu hanteren zijn:

- Mate van gemeenschappelijkheid
- Openheid naar elkaar toe
- De mogelijkheid om te reflecteren
- De wil om te veranderen
- Verantwoordelijk te zijn voor elkaar
- Elkaar ondersteunen

Het bleek niet gemakkelijk om dit kompas hanteerbaar te maken voor onze buurten. Het vraagt veel uitleg en inzicht, vooral volharding om deze richting bij allen te realiseren.

2.2 Groeiende gemeenschap;

Controle is goed, maar vertrouwen is beter

De potentie van een buurt wordt vergroot wanneer zij ook directe zeggenschap krijgt over de eigen leefomgeving. De ingewikkelde wet- en regelgeving nodigt niet uit tot het nemen van initiatief en verantwoordelijkheid. Een gemeenschap bloeit op wanneer er vertrouwen gegeven wordt in eigen kunnen. We hebben ervaren dat een buurt veel zelf kan. Heeft een overheid belangstelling voor de aanpak en het resultaat, hoe bescheiden die ook is, dan zal een buurt groeien in haar mogelijkheid zelfstandig de goede dingen te doen.

Bescheiden en lerend opstellen. Anti polariseren

Een belangrijke les is dat succes voor samenwerking en het vitaliseren van een buurt begint met een bescheiden houding. Vooral aansluiten bij de interesse en de kijk van de deelnemers op een buurt. Dit vraagt in eerste instantie terughoudendheid. Niet harder lopen dan een groep op dat moment kan. Luisteren is belangrijker dan met oplossingen komen.

Het begint met een begrip voor elkaar en oog te hebben voor aanwezige polarisatie in een buurt. Duidelijk laten maken wat de bron is van de verschillen. Het eenvoudige gesprek aan tafel in een klein gezelschap is naar onze mening de beste aanpak.

2.3 Participatie

Agrariërs-burgers; de zwijgende middengroep

Zorgdragen voor elkaar en de natuurlijke omgeving

Iedereen in het gebied die zich aansluit bij ons initiatief spreekt daarmee uit de we een gemeenschappelijk belang hebben voor onze natuurlijke omgeving. We benoemen tegenstrijdige belangen en komen tot begrip. Door gesprek bereiken we uiteindelijk een gezamenlijk standpunt en door goede voorbeelden (casussen) te realiseren laten we in de praktijk zien wat er mogelijk is. Lokaal door en met "gewone mensen".

Van erf naar directe omgeving, naar gebied; besef van omgeving en onderlinge samenhang; besef van verantwoordelijkheid verder dan eigen erf.

De verschillende belangen tussen wonen en werk komt het meeste tot uiting in de belangen van agrariërs en mensen die buitenaf wonen.

Persoonlijk contact is de sleutel tot begrip. Daarom stimuleren we het persoonlijke contact in kleine buurtbijeenkomsten aan de keukentafel(s). Het onderling vertrouwen wordt vooral verkregen door het gesprek met elkaar.

Door de gesprekken in kleine setting te houden, vaak met 2 of 3 mensen tegelijk, zal vooral ook de zwijgende middengroep kans krijgen zich te uiten.

Overheden

Tijdens ons werk in de gemeenschap hebben we ontdekt dat het **Rijk** niet in beeld is. Ver af en abstract. We kregen daar geen energie van.

Provincie gaf in ons project enige vrijheid en vertrouwen en daarmee energie aan ons initiatief. Ook al ontdekten we dat onze andere werkwijze niet meteen landt bij ambtenaren die gewend zijn te werken volgens het bestaande protocol. Dit bleek vooral de manier waarop we ons moeten verantwoorden voor het geleverde resultaat. Desondanks hebben wij van de verantwoordelijke medewerker de ruimte gekregen om op onze manier in het gebied aan de slag te gaan.

De afstand tot de **gemeente** bleek groter dan gewenst. Belangstelling voor het werk in uitvoering door vrijwilligers is erg mager. De complexiteit in wet- en regelgeving biedt ook ambtenaren weinig ruimte om mee te gaan in een experiment en alternatief.

De ondoorzichtigheid van initiatieven en regelingen maakte ons werk best wel ingewikkeld waardoor we een en ander niet meekregen. We hadden behoefte aan samenhang in begrijpelijk beleid. Geen structurele keuze voor de natuurlijke leefomgeving om op lange termijn doelen te bereiken spelen ons parten. Dwingt ons om van project naar project te proberen een duurzame verandering te bewerkstelligen.

Daarnaast voelden wij dat de gemeente gaandeweg weer een eigen route ging ontwikkelen, zonder rekening te houden met de werkwijze en basisprincipes van onze projecten.

Elkaar (er)kennen geeft vertrouwen, biedt ruimte voor initiatief, verandering en verantwoordelijkheid.

Gewoon met elkaar

Leren van een lerend burgerinitiatief in op het Overijsselse platteland

DEEL 3 Aanbevelingen

Waarın zou de overheid kunnen investeren om de geleerde lessen toe te passen.

Algemeen

In algemene zin herkennen we enkele obstakels en tegenstrijdige krachten in ons gebied waar aandacht aan moet worden geschonken. Zoals:

- De grote economische druk op de agrarische sector en de complexe wet- en regelgeving vraagt momenteel veel van de agrarische ondernemer. Grond is kapitaal en vormt een bron van inkomsten. Het inbrengen van grond voor het creëren van natuur- en landschapswaarden zal dan ook pas gebeuren wanneer het iets oplevert (gewas, bodemvruchtbaarheid etc.) en past binnen de bedrijfsvoering;
- Landgoederen, zoals de landgoederen Weldam en Twickel in de gemeente Hof van Twente, staan voor grote opgaven in de veranderende druk op het platteland;
- Een andere aanpak vraagt om anders denken. Dit kan leiden tot weerstand, verwarring en onbegrip. Bovendien past het niet in de huidige economische en beleidsmatige systemen. Daarom dus moeten we een manier vinden om de bereidheid van de betrokkenen te vergroten en hen mee te laten bewegen in de geleidelijke verandering.
- Het nieuwe model zodanig organiseren, zodat we de waardenstroom (ML-waarde, €-waarde en PPP-waarde) kunnen laten rouleren;
- Versnippering van landschapsbeheer: we onderscheiden ons met onze aanpak van andere initiatieven, maar hebben niet de intentie om ons naast andere initiatieven te bewegen. Vooral de samenwerking in het gebied zal duurzaam beheer opleveren;
- Bewustwording van de veranderingen in het klimaat. Dit leidt tot andere keuzes/afwegingen in de agrarische sector en heeft ook gevolgen voor natuur en landschap.

In algemene zin kunnen we zeggen dat de betrokken inwoners **inzicht** moeten krijgen in het grote, vaak ondoorzichtige speelveld. Dit vereist een laagdrempelige benadering door middel van diverse **vormen van directe ondersteuning**. Het is daarbij een voorwaarde dat haalbare vooral **lokale doelen en ambities** worden geformuleerd. Dit moet een aansprekelijk **menselijk kompas** zijn wat leidt tot een breed gedragen **democratische route**.

De volgende invalshoeken zijn van belang:

- Benaderen van de doelgroepen; inwoners, boeren, middengroep.
- Hanteren van een richtinggevend kompas.
- De gewenste rol/houding van de lokale overheid, provinciale overheid, rijksoverheid
- Welke faciliteiten kunnen helpend zijn om aan te bieden
- Richtinggevend aanbevelingen voor brede toepasbaarheid.

3.1 Benaderen van de doelgroepen; inwoners, boeren, middengroep.

De centrale vraag die het OFL stelde was om de door ons geleerde lessen over het betrekken van boeren te delen. *Welke instrumenten werken wel of niet? Hoe bereik je boeren in een bepaalde context het beste? Welke boeren weet je eigenlijk te betrekken en welke niet? Etc.*

Zorg voor een lokale benadering. Sluit daarbij aan op de manier hoe mensen zich thuis voelen en bereid zijn om te reageren en mee te denken. Aan de keukentafel, kleinschalig. Biedt daarvoor dan ook de middelen om dit zo te organiseren. Niet wachten op de vraag van onderop maar aanbieden vanuit belangstelling en zorg voor de gemeenschap. Heb gevoel voor de juiste ondersteuning. Geef goede laagdrempelige informatie over het onderwerp. Informatie die mede door de betrokkenen is samengesteld. Gebruik daarbij lokale voortrekkers die meestal weten wat aanspreekt.

Gewoon met elkaar

Leren van een lerend burgerinitiatief in op het Overijsselse platteland

Speelt de gemeente een rol dat moet die vertrouwd zijn. Dat wil zeggen dat vertegenwoordigers direct contact hebben met de betrokkenen in het gebied.

Inwoners/burgers onderling

De kracht van koffie en thee in een **keukentafel gesprek** is groot gebleken. Mensen durven meer deel te nemen in het gesprek wanneer dit in een **vertrouwde omgeving** plaatsvindt. Het gesprek zal een **reëel herkenbaar beeld** kunnen schetsen van de eigen situatie en natuurlijke leefomgeving. Met zal met elkaar zo eerder het **beoogde succes** ervaren.

Door gebruik te maken van onze zogenaamde '**vitaliteitskaart**' krijgt men inzicht in de ontwikkeling van het samenleven in het gebied en de doelen die men bereiken wil.

Boeren – burgers en de middengroep

In de basis heeft een goede samenwerking en dialoog tussen boeren en burgers vergelijkbare kenmerken. We hebben hier echter ook te maken met een kloof, mede veroorzaakt door markt, overheid en media. Dit lastige probleem ligt al snel op tafel en kan in de weg staan. En daarom geldt; neem vooral de tijd om het gesprek op gang te brengen. Dus schenk veel aandacht om het onderlinge wantrouwen en beeldvorming ten opzichte van elkaar te verminderen. Maak het herkenbaar voor elkaar, persoonlijk en praktisch.

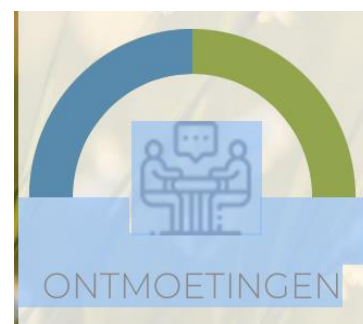
Heb vooral aandacht voor de zwijgende meerderheid. Dit kan door deze beroep te benaderen en betrekken door ze te spreken op "eigen" terrein.

3.2 Het hanteren van een richtinggevend "kompas"; de vitaliteitskaart.

Om de het gesprek in een gebied op gang te krijgen moet de regie in het gebied gezocht worden. Met voldoende ondersteuning door overheid in de vorm van structurele kennis, menskracht en middelen.

Vitaliteitskaart voor een gebied en een dashboard voor de natuurlijke leefomgeving Markelokaal

	Slecht	Matig	Vold.	Goed
Gemeenschap in ontmoetingen				
Openheid naar elkaar toe				
Zelfkennis- en bewustzijn				
Verandercapaciteit				
Verantwoordelijkheid voor elkaar				
Verantwoordelijkheid voor de omgeving				
Ondersteuning aan elkaar				

Werkwijze van keukentafelgesprek (voorbeeld voor een lokaal gebiedsproces):

- Problematiek/vraagstelling toegankelijk verwoorden.
- Gebied afbakenen.
- Zoeken naar voortrekkers uit het gebied.
- Informatie verstrekken door enthousiaste voortrekkers uit het gebied.
- Erfgesprekken organiseren.

Gewoon met elkaar

Leren van een lerend burgerinitiatief in op het Overijsselse platteland

- Vitaliteitskaart introduceren en toepassen.
- Problematiek in kaart brengen en eerste schetsen van doelen en ambitie voor natuurlijke leefomgeving; maken van ambitiekaart om de voorgenomen doelen te kunnen monitoren.
- Zorgen voor gemeenschappelijk draagvlak voor ambitiekaart.
- Bespreken van realisatie (stappen) met vaststellen van benodigde hulpvraag.
- Start eerste realisatie; aan het werk in uitvoering.
- Oogsten en vieren van resultaat door samenzijn en bijwerken van ambitiekaart.
- Beoordelen van het gezamenlijke richtinggevende kompas met behulp van de vitaliteitskaart.
- Ingang zetten van de volgende realisatie.
- Enz.

3.3. De gewenste Rol en houding van overheden

Wat is de rol/ houding van de lokale overheid, provinciale overheid, rijksoverheid?

Het algemene uitgangspunt van de overheid zou moeten zijn:

- Controle is goed, maar vertrouwen is beter.
- Maak bewoners weerbaar in verantwoordelijk voor eigen omgeving. Geef de regie.
- Toon belangstelling en stimuleer, neem initiatief voor hulp.
- Stel kennis en mankracht actief beschikbaar.
- Reken niet af maar beloon.

De overheid biedt laagdrempelig inzicht in de ruimte die wet- en regelgeving biedt. Ook welke mogelijkheden er zijn om uitvoering mogelijk te maken. Laat dit ook zien door ambtenaren bewegingsruimte te geven, creatief te zijn binnen de mogelijkheden die de overheid biedt. Overheid geeft inzicht in stimuleringsmiddelen/ subsidiemogelijkheden. Dit kan door de inzet van deskundigen zoals de landschapscöördinator van LO of ervencoach van HvT.

3.4 Welke faciliteiten kunnen helpend zijn om aan te bieden.

Biedt als Rijk de gemeenten tools aan, die als basis gebruikt kunnen worden om lokale oplossingen te bedenken. Gebruik daarvoor de denkkraft van de lokale gemeenschap (boer, burgers, buitenlui) in plaats van dure onderzoeksbureaus. Zorg ervoor dat kennis toegankelijk wordt aangeboden en gespiegeld wordt aan praktijkervaring die in het gebied aanwezig is.

Zorg dat gevonden oplossingen gemakkelijk benaderbaar zijn voor iedereen. Creëer een open leeromgeving (innovatie lab omgeving).

Maak het onderwijs een belangrijke actor. Geef als rijksoverheid hiervoor een opdracht. Schakel alle niveaus van het onderwijs in voor het ontwikkelen van tools en leeromgevingen. Vooral hoe voorbeelden uit de praktijk in andere situaties kunnen worden toegepast.

Zorg dat de gemeenten werkelijke aandacht krijgen voor de natuurlijke leefomgeving. Dwing dit af met een prestatie-eis in de vorm van bijvoorbeeld een openbaar dashboard voor de geleverde prestatie.

Realiseer structurele ondersteuning in raad en daad, maar vooral ook langjarige investering in vitale leefomgeving. Laat dit niet afhangen van telkens wisselende politieke verhoudingen en visies.

3.5 Richtinggevende aanbevelingen voor brede toepasbaarheid?

Maak een laagdrempelige app waar sprekende voorbeelden te vinden zijn; organiseer daarmee contactmogelijkheden; laat mensen samenwerken, vooral ook ambtenaren die aan zet zijn.

Geef inzicht in het woud van regels; maak deze eenvoudig door daarover op lokaal niveau mee te laten denken; geef invloed.

Geef ambtenaren ruimte om op lokaal niveau oplossingsgericht te handelen. Zorg voor continuïteit in aanpak en maak deze niet afhankelijk van een vierjaarlijks programma en politieke waa.

Inspiratie van Markelokaal

Om meer mensen in en om Markelo te bereiken en te “raken” willen de Coöperatie Markelokaal in de komende tijd aan de slag met verschillende ideeën:

- Ontwikkelen van het spel “de waardenboom” door Edith Rotman (visualisatie van het waarderingsmodel) te gebruiken tijdens bijeenkomsten;
- Ontwikkelen van een app om landschapselementen in beeld te brengen i.s.m. Landschap Overijssel; te gebruiken door jong en oud, door potentiële deelnemers;
- Uitwerken van het begrip waarde creatie en ruilsysteem in een circulaire economie i.s.m. stichting 0.0 van Dennis Kerkhoven;
- Omvormen, uitwerken en toepassen van het “Bolk-model”. In een groepsproces met inwoners, jong en oud, een dialoog voeren over de gekozen waarden voor het landschapsbeheer i.s.m. Louis Bolk Instituut;
- Verkennen van de verbinding lokaal geld met economisch systeem i.s.m. stichting Triodos;
- Ontwikkelen van een app voor het herkennen van het lokale landschap door inwoners met spelaspect zoals geocaching;
- Maken van kaartmateriaal, o.a. door middel van. Geomorfologie en fotomateriaal i.s.m. Michel Damen en Merijn Slagter;
- Kennisuitwisseling over teelt en bodem i.s.m. Bouwe Ruiters;
- (Mobiele) landschapsschuur; een ontmoetingsplek op locatie waar deelnemers activiteiten kunnen bespreken en voorbereiden;
- Zoeken naar samenwerkingsvormen met onderwijs, bijv. stads LAB Saxion;
- Organiseren van een hackathon; een hackathon is een evenement waarin teams van deelnemers non-stop bezig gaan om binnen een korte tijd oplossingen voor aangereikte casussen te bedenken;
- Het inrichten van een living lab; co creatie van kennisinstellingen, bedrijven, overheden, maatschappelijke organisaties en gewone mensen om oplossingen te zoeken voor complexe maatschappelijke opgaven en transitie. <https://www.rathenau.nl>;